

ԿՐԱՍՆՈՍԵՆՍԿԻ ՇՐՋԱՆԻ, ՍԵՎԱՆՍ. ԼՃԻ ԱՓԱՄԵՐՁ ԿԻԿԼՈՊԵԱՆ ԱՄՐՈՑՆԵՐԸ

Կրասնոսելսկի շրջանը կիկլոպյան ամրոցներով հարուստ է: Եղածներն էլ Սևանի ավազանի սահմաններից դուրս են: Միայն երկու ամրոց կա անմիջապես լճի արևելյան ափին, որոնց մասին այստեղ մենք կխոսենք համառոտակի: Մնացած հինգ ամրոցների մասին կխոսվի այլ առումով:

Դաշտալեռ ամրոցը (հանույթ 79): Արտանիշ դյուղից հինգ կիլոմետր դեպի հարավ ու Զիլ գյուղից դեպի հյուսիս երկու կիլոմետր, այդ դյուղերի մեջ ընկած ճանապարհից 500 մետր դեպի Սևանա լիճը: Կա մի առանձին բարձունք, որն իր շրջապատից բարձր է շուրջ 100 մետր, և այդ բարձունքի վրա գտնվում է հնագույն Դաշտալեռ ամրոց-շենք: Բարձունքը իր ստորոտներից մինչև գագաթը խիստ քարքարոտ է, նրա լանջերը գրեթե միատեսակ դյուրամատչելի են: Լանջերը, հատկապես արևելյան ու հարավային, անընդմեջ ծածկված են բնակարանների ավերակներով:

Բերդ-շենի պարիսպները կառուցված են ոչ մեծ քարերից, որոնք անտաշ ու առանց միացնող շաղախի թափված են միմյանց վրա: Բարձունքի գագաթը շրջանաձև, 2000 քառակուսի մետր տարածությամբ ներփակված է պարիսպներով, մուտք ունենալով դեպի հարավ-արևմուտք: Մեր կարծիքով, սա ամրոց-շենի միջնաբերդն է եղել և, ի տարբերություն մյուս ամրոցների, որոնց միջնաբերդը գտնվում է ամրոցի որևէ բարձրագույն մասում, սրա միջնաբերդը գտնվում է ամրոց-շենի կենտրոնում: Նրա շրջապատը ծածկված է կացարանների ավերակներով և 20—50 մետր երկարությամբ անցնում է երկրորդ պարիսպը, որը իր հարավային մասով միանում է երրորդ պարսպին: Այս երկու պարիսպների միջև նույնպես կան կացարաններ: Ամրոց-շենի չորրորդ, ոչ լրիվ պարիսպը սկսվում է երրորդ պարսպի հյուսիս-արևելյան

մասից և, շրջանցելով ամրոցը արևելյան կողմով, շարունակվում է դեպի հարավ և վերջանում մի խումբ ժայռերի մոտ, որոնք գուցե քարաբուրգների դեր են խաղացել: Այս պարիսպը չի միանում որևէ պարսպի հետ:

Պարսպի լայնությունը երեք մետր է: Երկրորդ և երրորդ պարիսպների միացման տեղը կարծես աշտարակի ավերակ լինի: Նույնանման աշտարակի մնացորդներ երևում են երրորդ պարսպի հարավային մասում, որտեղ գտնվում է նաև մուտքը դեպի ամրոց: Պարիսպներում, հատկապես չորրորդում, օգտագործված են բնական ժայռերը, ինչպես դա տեսանք Սևանա լճի հարավային և արևմտյան ափերում եղած ամրոցներում, նրանց ընդգրկելով պարսպի մեջ:

Ամրոց-շենը ղեկավար է Սևանա լճի հյուսիս-արևելյան կողմում գտնվող հովտում լճի մյուս ափին, Նորատուս գյուղին մոտ: Հերի դարի ամրոցի ուղիղ դիմացը, իրենց դիրքով ու կառուցողական տեխնիկայով երկուսն էլ հիշեցնում են միմյանց:

Դաշտի լեռ ամրոցը հավանաբար պահակային հենակետ է եղել լճի արևմտյան ափում, Վելիքուխի երկրի ցեղերի կողմից հարձակումները կանխելու համար:

Ամրոցի շրջապատը հարուստ է ջրառատ առուներով:

Արտանիշ գյուղի ամրոցը (հանույթ 80): Ամրոցը գտնվում է գյուղի արևմտյան ժայռամասում եղած բարձունքի հարավային լանջում: Գրավում է մոտ մեկ հեկտար տարածություն (150×65 մետր): Նրա ներսում ու շրջում նկատելի են կացարանների հետքեր:

Ամրոցի պարիսպների լայնությունը երեք մետր է, կացարանների պատերը ավելի նեղ են, չնայած կառուցման տեխնիկան նույնն է: Ամրոցի մակե-

րեսը պատերով րաժաված է երեք մասի, որից երկուսը հավասար մեծութիւն ունեն, մեկը ավելի մեծ է և գրավում է բարձունքի առավել բարձր մասը ու հավանորեն միջնաբերդի դեր է խաղացել, իսկ մյուս երկուսը եղել են որպէս թաղամասեր, որոնք ընդհանուր պատենշով միացվել են միմյանց հետ: Ամրոցի մուտքը եղել է նրա արևելյան մասում:

Չնայած ամրոցի տերիտորիայում կան խեցեղէնի մանր բեկորներ, սակայն նրանց միջոցով որոշել ամրոցի ժամանակաշրջանը անհնար է: Միայն պարիսպները, որ շարված են կոպիտ, անտաշ, ճեղքված բազալտ ժայռաբեկորներից, առանց միացնող շաղախի և մանր քարերի լիցքի, ենթադրել են տալիս, որ այս ամրոցը ավելի վաղ ժամանակների կառույց է, թերևս II դ. հազարամյակի առաջին կեսի (մ. թ. ա.):

Ամրոցից դեպի հարավ, բարձունքի ստորին լանջերը և ստորոտը ծածկված են միջնադարյան հայկական գերեզմաններով, իսկ նրանից էլ դեպի հարավ, Սևանա լճի ցամաքած մասում հայտնաբերվեց մի մեծ դամբարանադաշտ, որը, մեր կարծիքով, կարող է առնչվել ամրոցի ժամանակաշրջանի հետ:

Ամրոցից դեպի հյուսիս, մեկ-ու կես կիլոմետր հեռու գտնվող սարահարթի վրա, որը ավելի բարձր

է, քան նշված ամրոցը, պահպանվել է մի առանձին կիկլոպյան կառույցի հետք: Այս կառույցը հավանորեն եղել է դիտակետ: Այն ունի կիսաշրջանաձև, երկու մետր լայնությամբ, ավելի մանր քարերով շարված պատեր, որոնց երկու ծայրերը միանում են հյուսիս-արևելյան կողմից բարձրացող անառիկ ժայռաբլրին: Պատերից պահպանվել է միայն մի շարը: Կառույցը ունի 55×35 մետր մակերես:

Ամրոցի, ինչպես նաև դիտակետի շրջակայքում չուր չկա:

* *
*

Սևանի ավազանի կիկլոպյան ամրոցներն ու այլ կիկլոպյան հուշարձանները հնագիտական գրականության մեջ մինչև այժմ այսպիսի ծավալով իրենց արժանի տեղը չեն գտել:

Այսպիսով, մեր հնարավորության սահմաններում հանութագրել և ուսումնասիրել ենք Սևանի ավազանի շրջաններում եղած կիկլոպյան ամրոցներն ու այլ հուշարձանները, որի արդյունքն է ներկա աշխատությունը:

Չենք տարակուսում, որ հետագա հետազոտությունները ավելի կհարստացնեն մեր գիտելիքները այդ բնագավառում: